

Tretji letnik.

1897.

I. zvezek.

Oj dajte!

Oj dajte meni oster meč
 In dajte konja brzega,
 Pa prvega pustite me,
 Ko vojska bo nad vojsko šla.

Tja v bojni hrup pustite me,
 Kjer smrtni bo poslanec smel
 Med trumami junaškimi
 Podiral vrste — rezki strel.

Tja v bojni hrup pustite me,
 Kjer meča ost žvižgala bo.
 Kjer vkletega sovražnika
 V beg vojska naša gnala bo.

Pustite prvega me tja,
 Kjer čakal bo domovja zmaj —
 Za domovino prvi tam
 Izdihnem jaz — brezdomec naj . .

Igorjevič.

Zadnja čarovnica.

Povest iz leta 1701. — Spisal A. Zdenčan. *Kralj Jovan*

Prvo poglavje.

Bil je krasen pomladanski dan v začetku osemnajstega stoletja. Lahne meglice, ki so pokrivalo v jutru ribniško dolino, je razpršilo žarno solnce, ki se je peljalo v vsem svojem blesku po brezoblačnem, višnjekastem nebu. Res, tako jasnega dne ni bilo še to pomlad.

In vendar ni nobenega človeka na polji, dasi je dan ugoden za delo. Prazne leže na pol obdelane njive; le črni krokarji letajo nemirno sem ter tja in dramijo s svojim neprijetnim krà-krà skoro mrtvo naravo. Ali pa morda slutijo ti črni znanileci umorov in pobojev, kaj se bo danes vršilo na teh poljanah?

Drugače je pa danes v ribniškem trgu. To je po njem drvenje in vrvenje ljudij, kakor da bi bil cerkven shod ali pa mnogobiskan semenj. In vendar ni ne jedno, ne drugo. Marveč vzrok, da se je nateklo semkaj toliko ljudij iz bližnjih in daljnih krajev, je povsem drugi. Danes bodo umorili in sežgali dve zloglasni in razvpiti čarovnici: Anko Zbačnikovko in Nežo Rusovko. Pač so jo pogodili črni krokarji na samotnem polji!

S počasnimi udarci je odbila v zvoniku trške cerkve ura devet. Ni se še razgubil zadnjega udarca glas po jutranjem zraku, ko se z ropotom odpró težka graščinska vrata. Oči neštete množice se upro v prišlece, ki stopajo ravno skozi trdno obokane dveri.

Prvi se prikaže berič Martinek Govše, dolg in suh mož, čegar obraz jasno priča, da Martinek ne sovraži pijače. Da pa ni druga njegova vnanjost prikupljiva, mu velita stan in služba.

Za njim pa prideta osebi, ki sta privabili ljudi iz dolov in gor, prikažeta se v težke okove ukovani čarovnici: Ana Zbačnikovka in Neža Rusovka. Ana zre neprestano v fla, ona se ne meni za ves svet, ki radovedno vanjo gleda. Stara je kakih štirideset let, a človek bi ji na prvi pogled prisodil najmanj petdeset. Kajpada, neprestani post, zaduhla ječa, grozovite muke na natezalnici so uklonile in postarale to nekdanj cvetoče, močno in lepo telo.

Kaj neki sedaj misli? Morda ji stopajo pred duševne oči oni mladostni dnevi, ko je tako preširno stopala po trgu, občudovana od vseh. Zdaj jo tudi občudujejo, a ne kot lepoticó, nò kot hudodelko. Kako naglo se vrtil časa kolo in kako bridke spremembe prinaša!

Neža Rusovka pa gleda temno izpod nizkega čela in išče nekoga med množico. Dà, tam na koncu trga zagleda med radovednim ljudstvom Lucijo Kerzničevko. Njene oči se za trenotje srečajo z Lucijinimi, in lisičje zvijačnosti posmeh zaigra na njenem obrazu, kakor bi hotela reči: čakaj, skoro mi boš sledila. Mnogo mlajša je Neža od svoje tovarišice, a njen koščen obraz tudi priča, da se ji ni ravno dobro godilo v zaporu.

Poleg nju gre trški kapelan, gospod Jurij Faber, ki ju s križem v roci tolaži, spodbuja in hrabri za smrtni boj.

Med precej številnimi prisedniki stopica umerjenih korakov poleg zastopnika deželnega sodišča trški krvavi sodnik, gospod Janez Jurij Gottscheer. Velik ni sicer, a tolsta postava kaže, da skrbi tudi za svoje telo. Velikrat si obriše z višnjevkasto ruto pot z vročega čela. Čarovnice mu ne dajo miru in mu vedno napravljajo novih skrbi in težav. Kolikrat je že spremljal na morišče te vrste hudodelce in hudodelke, toda nič ne kaže, da bi se stvar na bolje obrnila. Vsaka objavi v preiskovalnem zaporu druge, in tako gre neprestano naprej. Ima sicer dobro in usmiljeno srce in smilijo se mu zapeljane reve, a kot sodnik ne more nič odstopiti od zakonov. Preglavice mu dela ta tužna žaloigra, ki se že toliko časa igra v Ribnici in drugod, a se noče doigrati.

„Oh te skrbi, ti križi, da moram ravno jaz biti v tem kraju in obravnavati te reči“, vzdihuje gospod sodnik in obilnejši pot mu oblije okroglo lice. Toda v njegovi glavi se porajajo še druge misli. Kaj, ko bi ti mnogobrojni ljudje, katere je že obsodil na grmado, ne bili vsi čarovniki? Ali ni morebiti tudi mnogo nedolžnih vmes? Ni skoro mogoče, da bi to dobro in pobožno ljudstvo tako globoko palo, da bi izročalo svojo dušo hudiču. Saj vendar vsaka obtoženka trdovratno taji, in šele strašanske muke na natezalnici prisilijo vse, da priznajo svoje pregrehe in nepregrehe. Zdrzne se pri misli, da bi tudi sam priznal vse, kar bi hoteli, če bi ga tako mučili na natezalnici. To misli in skoro strahotno pogleda po ljudstvu, a to radovedno in brezčutno spremlja čarovniško dvojico. „Kaj me briga“, zamahne slednjič sodnik z roko, da bi odgnal mučne misli, „jaz moram delati po postavah, in najsi vse tržane sežgem“. Toda ta tolažba ga ni umirila; tiho gre torej sodnik sredi trume ljudi poleg slokega zastopnika deželnega sodišča, Andreja Mordaksa.

Ta zre malomarno po množici in neobčutljivo spremlja to najnovejšo tragedijo. Saj ni danes prvič na takem poti; velikrat je bil pričujoč pri takem početju: to mu je srce otrdilo.

Spredaj in zadaj pa je neštevilno radovednih gledalcev, ki se rinejo in sujejo, da bi bili bliže čarovnic. Nemalo opravka ima danes berič Martinek Govše, da se prerije s svojo družbo skozi ljudi. Danes je jako

slabe volje: neprestano momlja in se jezi nad čarovnicama, ker se nad drugimi ne sme. Vsej tej nejevolji pa je glavni vzrok: njegova huda žeja. Danes še ni nič pil, ker mu je sodnik zabičal, da naj bo trezen. In služba je le služba, čeprav ni častna.

Pridejo do morišča.

Na preprostem odru, ki je zbit iz neotesanih desk, leži takozvani cesarski meč, ki naj bi ukončal življenje obeh čarovniških bitij. Ne daleč odtod pa znani kup drv, da ne privoščijo čarovniških teles v odpočitek materi zemlji, marveč sežgo naj se, da bodo „prah in pepel“, kakor se glasi ukaz.

Daleč okolu odra pa je človek pri človeku, glava pri glavi. In kljub taki množici je nenavadna tišina. Nihče si ne upa izraziti svojih mislij bližnjiku, ker se boji, da ne bi bil dotičnik sam čarovnik, ki bi mu znal o prvi priliki škoditi. Bili so žalostni časi takrat, ko brat ni proti bratu zaupno govoril. Bog varuj tudi, da bi kedo kazal sočutje s čarovnicami; takoj bi ga ovadili. In kdor je bil jedenkrat tožen čarovništva, tega ni rešila nobena človeška moč: moral je umreti, najsi je bil nedolžen.

Grobna tišina zavlada na morišči. Le rozljanje verig in polglasni vzdih čarovnic od časa do časa motijo nastali mir.

Nato stopi sodnik na oder in dá z roko znamenje, da hoče govoriti. Pozornost nastane med poslušalci, ko bere sodnik sledečo obsodbo: „Po postavi Božji in po cesarskih zakonih sta Ana Zbačnikovka in Neža Rusovka pripoznali vsled natančne in stroge preiskave, ki se je vršila po načinu krvave sodnije, da sta krivi mnogih hudodelstev, kakor: čarovnije, s čimer sta Božje in cerkvene zapovedi prelomili in sta pravo katoliško vero zatajili in presveto Rešnje Telo zasramovali in se celo hudiču zapisali; zato sta drugim v svarilni vzgled obsojeni: da se s cesarskim mečem ob glavo deneta. Njuni trupli naj se na grmado vržeta, popolnoma sežgeta, da bo prah in pepel.“

Pri cesarski krvavi sodnji kot pravično potrjeno.

Dano v ribniški graščini, dne 2. aprila 1701.

Janez Jurij Gottscheer,
krvavi sodnik.“

Globoko se oddahne sodnik, ko je prebral tako važno stvar. Med ljudstvom se začuje tih šepet: veselje, jeza, žalost se kaže na njih obrazih, dasi to vsak prikriva, kolikor more.

Nato stopi na oder Ana. Še pogleda ne po ljudeh, ampak strmeče vpira svoje oči v tla.

Tedaj povpraša sodnik zatoženko: „Ali je pravična in resnična obsodba?“

Kratek in ne prav razločen „resnična“, jekne z odra doli. Očij ni Ana povzdignila.

Sodnik nadaljuje s slovesnim glasom: „Ker je zatoženka kazala zadnje dni kesanje, in ker jo je pričujoči gospod Faber tudi spovedal, zato pričakujemo, da še jedenkrat pove udeležence čarovniške družbe, da si ne bo vesti obtežila in da bo našla milost pri Bogu“.

Zopet tišina.

Takrat pa dvigne oči Ana Zbačnikova, zre nekaj časa po množici in izpregovori:

„V upanji, da mi bo večni Sodnik milostljiv in v nadi, da boste tudi vi molili za-me grešnico, moram povedati imena čarovniške dvojice, ki je tudi bila pri tej družbi. Jedino dve osebi sta krivi; vse druge sem ovadila sodišču zaradi osebnega sovraštva. Čarovništva je kriva Lucija Kerzničevka in Mikula Gregorec, sicer Grega Erko imenovan.“

Šum in hrup nastane med množico. Čarovnica laže, pobijmo jo, se čuje od več stranij. Od daleč prileti nekaj kamenov na ubogo Ano.

Komaj pomiri sodnik razdraženo množico.

Nato se je izvršila obsodba.

Dvakrat zamahne Martinek Govše s cesarskim mečem po Anki, in glava odleti proč. Gosta kri oblije deske odra

Drugače se obnaša Neža. Stopi na oder in ne čakajoč vprašanja sodnikovega, začne govoriti: „Tukaj pričakujete, da bi vam imena navela čarovnic. Tega ne boste dočakali! Izdala sem jih, ker ste me mučili z natezalnico, a danes jih ne ponovim“ Meč odgovori njeni prezirni govoriči. Glava pade z odra

Umorjeni trupli sta se sežgali in pepel so zakopali, da nebi škodil ljudem in njivam.

Tako se je vršila in izvršila čarovniška pravda in sodba v Ribnici leta 1701., ki je dala povod dolgemu sodnijskemu obravnavanju, o katerem naj govori naša povest.

Popoldne je bil prazen prostor na morišči. Črni krokarji so obletavali oder in pogorišče, na katerem sta se ravnokar žgali čarovniški telesi.

Gospod sodnik je imel zopet važen posel voditi preiskovanje zoper nove čarovnike Ali bo tega kedaj konec? Groza je obšla dobrosrčnega sodnika pri tej misli. Mordaks se je pa že veselil, da bo pri preiskavi kaj zanimivega zasledil. Taki so pač ljudje na tem svetu.

(Dalje prihodnjič.)

Pisma prijatelju visokošolcu.

I.

Predragi!

Vem, da si tudi ti, kakor jaz, prošlo leto mnogokrat dvignil pogled čež učne knjige in pogledal med svet. Dandanašnji ni mogoče, da se mlad človek ne bi zanimal za dogodke v javnem življenju. Javni boji se bijejo z vedno večjo vnemo in srditostjo, vsa polja omike, vse stroke znanosti in umetnosti so zapletene v ta boj. Res kulturnen boj v polnem pomenu besede! V sredi naroda se bije ta boj, v sredi onega naroda, katerega sinovi smo mi, sredi onega naroda, katerega smo si naslikali kot ideal popolnosti v mladostni domišljiji! Srce se skrči človeku, če to pomisli, in mu bije glasneje; vname se nam srd nad sovražnikom, ki je razdvojil rodne brate; svojo srčno kri bi dali, ko bi mogli ž njo pogasiti plamteči ogenj, izprati madeže, s katerimi se grdi čista vest našega ljudstva.

Zato umevamo može, ki nas prosijo in nagovarjajo: Združite se, odnehajte od bratomornega prepira!

Da, glej, in mi se družimo, družimo dan na dan — a naše združenje je združenje plamena in vode — združenje nasprotujočih si elementov, kateri morajo prej prestrojiti v neusmiljenem boju drug drugega, predno se morejo združiti.

Kdor druží to, kar se združiti ne da, ta povzročuje boj.

To je karakteristika nekaterih dogodkov v zadnjem času. Ne maram se spuščati v posameznosti, ne slikati političnih strank, saj imaš sam odprte oči.

Plamen in voda! rekel sem. Da je res tako, moraš vedeti, ako si količkaj pazil na naše gibanje.

Na jedni strani se časti Kristus kot Bog — na drugi strani je Kristus samo Jezus, sin tesarjev iz Nazareta, ki je imel dober namen ljudem pomagati, pa tega ni dosegel, ker so ga prej zaprli in križali politični nasprotniki.

Na jedni strani se imenuje katoliška vera od Boga nam dana zapoved, kateri nasprotovati ne sme nihče, ako noče biti vekomaj pogubljen — na drugi strani je ta vera slepilo, katero so si izmislili nekateri dobičkaželjni prebrisanci, da dobe oblast nad ljudmi in njih denarnimi mošnjami.

Na jedni strani se veruje v stvarjenje človeka od Boga — na drugi strani v njegov razvoj iz opice, ali iz neke pravrste, iz katere je nastala tudi opica.

Na jedni strani se uči, da je to življenje priprava za drugo, večno življenje — na drugi strani se z brezobzirno predrznostjo trdi, da je s smrtjo vsega konec, da mora človek doseči srečo tukaj na zemlji, ali pa nikjer.

Na jedni strani se stavi zahteva pravičnosti, iz slobodne volje izhajajoče družabne kreposti; — na drugi strani se taji pravičnost, ker se taji sloboda volje in nravni red, katerega tam ni, kjer ni Boga, zakonodajalca.

Na jedni strani se brani naravna in sveta rodbinska vez, katera temelji v nerazdružljivi zakonski zvezi in v določenem razmerju med možem in ženo — na drugi se trga ta vez, ker ji jemljejo svetost in stalnost in rušijo naravno razmerje med spoloma.

Na jedni strani se opozarja na jedinstvo med pravo vero in pravo vedo — na drugi strani vse poskušajo, da bi vedo proglasili za rabelja vere.

Na jedni strani se dokazuje pogubnost načel, katera razširja protiversko gibanje — na drugi strani se zaletavajo v osebe svojih nasprotnikov in jih skušajo pripraviti ob spoštovanje.

Na jedni strani se izobrazujejo mladi talenti ob katoliških, od cerkve potrjenih učenih spisih in priznavajo za voditelja sedanjega namestnika sv. Petra in njegove vse obsegajoče, rešilne nauke — na drugi strani se rogajo tem voditeljem in slede židom, darvinistom, materijalistom ali panteistom, nejedini v osnovnih pojmi, jedini le v sovraštvu do vsega, kar izvira iz krščanstva.

Na jedni strani se trudijo delavni možje rešiti našo malo obrt in kmeta od popolnega propada — na drugi strani žele, da bi kmalu propadla med stradajoče nemaniče, ker njih obstanek zadržuje napredek socialnega razvoja.

Na jedni strani skušajo umetnost obraniti čisto kot učiteljico, vzgojevalko, blažiteljico in voditeljico k vzvišenim idejam in krepkemu delovanju — na drugi strani jo ponižujejo kot služkinjo slabih strastij, kot tovarišico nraavnih izpriencev, kot oznanjevalko materijalizma in razširjevalko nraavnega nihilizma.

Na jedni strani se vpije: narod nad vse, narodnost je najvišji ideal človekov! — na drugi strani pravi internacionala, čisto človečanstvo je najvišje, narodnost je zlo, ker nas zavira v čisto humanitarnem socialističnem združenju; — in so tretji, ki pravijo: narodnost je, kakor vse

posvelno blago, indiferentna, je lahko dobra ali slaba, kakoršen je namen, za katerega, in način, po katerem se rabi.

Na jedni strani se smatra človeška narava kot pokvarjena po izvirnem grehu, trpljenje kot pokorilo, za katero je zagotovljena večna sreča — na drugi strani se proglašuje človek za neodvisno bitje, njegova narava kot dobra in neskončno izpopolnjujoča se na tem svetu, češ, „forme brez materije ni“, duha ni brez telesa.

Na jedni strani se spoštuje zakonita avtoriteta zato, ker je njen izvor v božji naredbi in v zahtevi človeške narave — na drugi strani se proglašuje materijalističko načelo boja za obstanek, „zvršenega fakta“, fizične sile.

S tem sem le načrtal nekaj glavnih razlik; za vsako besedo bi pač lahko citiral dokazov dovolj iz raznih slovenskih časopisov. Iz teh kratkih stavkov menda lahko vsakdo spozna, da se tu ne gre za osebnosti, ampak za nekaj višjega; — boj med temi idejami je boj med poganstvom in krščanstvom.

Tako si stoje nasproti protislovni nazori. Ali more izobražen človek iti mimo in reči: „Kaj meni mari, kateri trdi pravo? Naj se pomenijo sami med seboj!“ Kako more to trditi misleč mož, ki vidi, da ti nazori niso le teoretične trditve, katere ne presegajo sten akademične dvorane ali učenjaške sobice, ampak da so to nauki, programi, devize, gesla, katera tisoči privržencev nosijo kot jedino rešilne resnice med ljudstvo, med množico! Žalostnejše osebe si ne morem misliti, nego moža, kateri je sposoben in izobražen, pa brezmiselno živi naprej, vpije, „dobro!“, če sliši tega, „vrlo!“, če sliši nasprotnika, ali pa zmaje z ramama: „kaj to meni mari?“ Ti ljudje so najhujše zavornice vsakega napredka, če imajo tudi vedno pri taroku besedo „napredek“ na jeziku. Podobni so tiču noju, ki preganjan skrije glavo v peruti, češ, nikdo me ne vidi, vse je mirno, vse je varno. A nazori so vrženi med množico, kalé, rodé nove, iz njih postajajo dejanja, iz slabih poskusov postajajo drzni napor, in ko mislijo ti dobri ljudje, da lahko zaspe v znamenju miru in sprave na svojih lovorikah, brubne čež noč krvavi prevrat in jih položi na cesto ali pod gilotino. Ali more iti izobražen človek mimo in reči: „To je vse jedno, zakrijmo te majhne razlike s plaščem ljubezni!“ Kdor tako trdi, je zaslepljen, če tudi mu je morda napačna dobrosrčnost ali krvna ljubezen, katera se ne dá voditi od razuma, potegnila mreno čez oko.

V svesti si one dolžnosti, katero nam nalaga domovina, pomneči dostojanstva, katero nam daje akademična izobrazba, prešinjeni od ljubezni, katero smo dolžni resnici, vprašati se moramo: Kje je resnica? In ako je ne najdemo takoj, ako v marsičem dolgo tavamo po temi,

predno najdemo verodostojnega vodnika, ki nam pokaže pot k resnici, imamo dolžnost, z neutrudljivo marljivostjo iskati resnico, ne se ustaviti ob polovici pota, ampak pogumno napredovati po težavni poti, ki vodi skozi temo do resnice.

Kdor te poti še ni poskusil, temu se bodo zdele te besede morda prazne, šestošolske, idealne. Žal, da imamo premnogo mož v naši sredi, ki so postali dvomljivci, skeptiki v najvažnejših resnicah; narazličnejše protislovne zmote, ki se brez kazni dandanašnji širijo, so jih prignale do onega duševnega stanja, v katerem je od napačnega modroslovja zaslepljeni Pilat zasmehljivo vprašal: „Quid est veritas? — Kaj pomeni neki ta prazna fraza: resnica?“

Mi pa nasproti varujemo pravice človeške pameti. Resnica je, resnica se da spoznati, resnico je mogoče spoznati tudi nam, če tudi se moramo pri tem spoznanju boriti s svojo popačeno naravo, z boleštjo si iztrgati gospodstvo preširnim strastem, katere ilačijo našo pamet in ji ne dajo, da se dvigne nad nje.

Ne smemo propasti v brezplodni, beznadejni skepticizem, ampak opazovati moramo, kaj se godi okoli nas, učiti se moramo in logično soditi. Ko pa spoznamo resnico, udati se ji moramo z vsemi duševnimi silami, delovati za njo z vsemi močmi.

S tem sem ti pojasnil, kako sodim o kulturnih razmerah. Varovati pameti pravice in dolžnosti, katere ima po svoji naravi in slušati natanko njene ukaze, to se mi zdi pravilo, katero moramo vedno in vedno naglašati nasproti skeptičnim zmotam, katere se vedno predrzneje pojavljajo med nami.

Kje je resnica? se vprašajmo vedno.

Vse svoje moči posvetimo spoznani resnici! To bodi sklep, ki naj nas vodi varno skozi prekoslovja, katera se šopirijo v življenju: na trgu, v gostilni, v parlamentu, na vseučiliških stolicah, v časopisju. Cerkev nima oblasti, da bi posnažila Avgijev hlev, država je sama podložna zmotam, šola je odprta vsem protislovjem — jedini vodnik, katerega imamo sedaj, je naša pamet. Navadimo jo, da služi resnici! S tem sem ti hkrati povedel, kaj bi rad obdeloval v naslednjih pismih: želim znanstveno obdelati nekatere najbolj razširjene zmote.

Tvoj udani

Evgenij.

Galileo Galilei.

Piše Jos. Sever.

Galilejevo vprašanje je bilo v zadnjem času zopet na dnevnem redu. Učenjaki so se trudili, da bi rešili to kočljivo stvar in so razjasnili marsikaj, a reči smemo, da je še mnogo točk glede Galileja nejasnih in temnih. Njegov življenjepis, v marsičem zavit in neresničen, je prestavljen v mnogotere jezike, povsodi se bere Galilejevo ime. Ni pa Galilei toliko znan radi svojega delovanja na znanstvenem polju, temveč učenjaki kakor priprosti ljudje se zanimajo zanj bolj radi razpora s katoliško cerkvijo. Ta prepir so katoliške cerkve nasprotniki vedno z neko slastjo rabili v dokaz, da cerkev ni nezmočljiva, in da so papeži vedno ovirali razvoj znanostij. Toda orožje, s katerim so mahali po katoliški cerkvi, izbilo jim je znanstveno preiskavanje Galilejevega vprašanja iz rok, in oni, ki so najbolj kričali o trinoštvu katoliške cerkve, so ostali osramoteni. Do l. 1877 je bil Galilejev prepir zavit v temno meglo, dokler nista Henrik Epinois in Karol Gebler priobčila aktov Galilejeve obravnave. Na podlagi teh aktov so se jele razprave o Galileju množiti ko gobe po dežju. Toda le malo imamo nepristranskih, kajti s predsodki, psovkami in zabavljicami obloženi so prihajali nemški in francoski herostratje s puhlimi teorijami in sleparili neuke ljudi. Njih razprave so cerkvi nasprotni časopisi hlastno prebavljali, pisali o Galileju in cerkvi, kar se ni nikdar zgodilo, in prišli so celo tako daleč, da je lansko leto neki nemški listič Galileja srečno na grmadi sežgal.

I.

Galileo Galilei je bil rojen 18. svečana 1564 v Pizi. Njegov oče, Vincenzo, sloveč matematik, glasbenik in slikar, je bil iz stare florentinske patricijske rodovine Bonajuti, ki je v 14. stoletju svoje ime spremenila; mati Julijana je bila iz plemenite rodovine Ammanati. Kmalu po njegovem rojstvu so se preselili stariši v Florenco. Že v mladih letih ga je oče izuril v risanju, slikarstvu in glasbi in pozneje ga je hotel posvetiti trgovskemu stanu, a spoznavši nadarjenost ukaželjnega sedemnajstletnega mladeniča ga pošlje 5. listopada 1581 na vseučilišče v Pizo učiti se medicine. Čutil je pa že takrat mladenič neko posebno nagnjenje do matematike, fizike in astronomije.

Neka pravljica pripoveduje, da je Galilei, devetnajst let star, opazoval v stolni cerkvi v Pizi večno luč, katera se je sem ter tje gibala.

O tem je natančneje premišljeval, poskušal, kako različno dolga nihala nihajo in našel zakon, da dve nihali razne dolgosti napravita v enakem času razno mnogo nihajev in sicer 4., 9., 16., 25. krat krajše nihalo 2., 3., 4., 5. krat več nihajev nego daljše nihalo. Iz tega zakona je sklepal, da nihanje ni nič drugega nego počasno padanje nihala k zemlji, in da telesa jednako hitro padajo na zemljo (seveda le v brezračnem prostoru). Nasprotno pa je učil Aristotel in peripatetično modroslovje, da 2., 3., 4. krat težje telo tudi 2., 3., 4. krat hitreje pada. To je bilo povod, da je jel o resničnosti Aristotelovega modroslovja dvomiti, in to mu je vzbudilo do peripatetikov sovraštvo, katero je kazal v svojih spisih do smrti.

Peripatetično modroslovje se mu je tako pristudilo, da je l. 1585 zapustil Pizo in šel v Firence poslušati na vseučilišče matematiko in fiziko. Poučeval ga je njegov prijatelj Ostilio Ricci, ki je prosil zanj pri očetu, da sme medicino popustiti in se posvetiti matematiki, fiziki in astronomiji. Tu je Arhimedova in Euklidova dela natanko proučil in na podlagi njih naukov je izumil hidrostatično tehtnico, katero je l. 1586 opisal v majhnem spisu „La Bilancetta“. L. 1587 je potoval v Rim, občeval ondi z največjimi učenjaki tedanje dobe in se popsrijateljil z nemškim jezuitom Clavius-om, učenim matematikom in astronomom in poznejšim kardinalom.

Njegovo duševno zmožnost sta opazila kardinal Marija del Monte in njegov brat markiz Guidobaldo, in na njiju priprošnjo mu je knez Ferdinand podelil l. 1589 profesuro matematike na vseučilišču v Pizi. Tu je našel zakone o prostem padu in o metu teles, katere je priobčil l. 1589 v spisu „Sermones de motu gravium“. S tem je postavil temelj moderni mehaniki. Ker je njegova razprava nasprotovala Aristotelovemu nauku o naravi, in se je jako neprijazno izrazil o peripatetikih, jeli so ga ti črtiti in so ga na dvoru očrnili. Dve leti preje, namreč l. 1587, je bil spisal knjigo: „Theomata circa centrum gravitatis solidorum“, katero je dal še le l. 1638 v natisek.

L. 1591 je ostavil Pizo in se napotil v Firence. Istega leta 2. julija mu je umrl oče in zapustil svojo družino v bedi in pomanjkanju. Galileo, kot najstarejši sin, je moral zanjo skrbeti, četudi je bil brez službe. V tej stiski mu izprosi kardinal del Monte pri senatu beneške republike profesuro matematike in sferične astronomije na vseučilišču v Padovi. Tu je hitro zaslovel, in mladeniči cele Evrope so hiteli v Padovo poslušati mladega učenjaka.

L. 1604 je opazil v ozvezdju Ophiuchus,¹⁾ v desni nogi, novo zvezdo, katera je svetila petnajst mesecev in bila svetlejša kakor danica.

¹⁾ Serpentarius, Ophiuchus, Schlangenträger.

To je potrdilo njegov dvom o resničnosti Aristotelovega nauka glede nespremenljivosti neba. L. 1609 je sestavil prvi teleskop in ž njim opazoval nebo. Opazil je, da mesec nikakor ni ravna, gladka in svetla ploskev, kakor so učili peripatetiki, ampak da so na njem gore in doline. Dalje je opazil, da je rimska cesta sestavljena iz samih zvezd, in da planet Saturn ni kroglja, ampak ima podobo trikotja. Sklepal je, da je sestavljen iz treh teles in radi tega ga je imenoval: Saturnus triformis. V Orijonu ¹⁾ je naštel do petsto, v plejadah ²⁾ do štirideset zvezd. 7. prosinca 1610 je zasledil tri Jupitrove trabante, nekoliko dnij pozneje tudi četrtega; imenoval jih je mediceskemu dvoru na čast „medicejske zvezde“. ³⁾ Zunanja dva se vidita tudi s prostim očesom, Kitajci in Japonci so ju poznali že pr. Kr. Svoja zanimiva odkritja na nebu je l. 1610 objavil v svojem delu: *Sidereus nuntius, magna longaeque admirabilia spectacula pandens, suspiciendaque proponens unicumque, praesertim vero philosophis atque astronomis etc. Venetiis*. Ta knjiga je prizadela peripatetikom, nasprotnikom Kopernikovega sestava, velik udarec, kajti peripatetiki so trdili, da se središče gibanja ne more gibati, a proti njim je pričal Jupiter s svojimi trabanti. Učeni jezuit Clavius je odločno tajil resničnost Galilejevih opazovanj in zračunil, da je nemogoče, da bi imel Jupiter kakega spremljevalca. Toda pozneje je svojo trditev preklinal. V Padovi se je Galilei seznanil z neko Benečanko Marino Gamba in živel ž njo v divjem zakonu. Ona mu je povila jednega sina in dve hčeri. Sina Vincenca je toskanski vojvoda Cosimo II. 25. junija 1616 legitimiral; hčeri sta pozneje stopili v samostan S. Matteo v Arcetriji. Starejša Marija Celestina, katero je prisrčno ljubil, je umrla l. aprila 1634, in njena smrt mu je zagrenila zadnje trenutke življenja.

Četudi je beneška vlada l. 1609 Galileja imenovala dosmrtnim profesorjem na vseučilišču v Padovi, vendar je šel l. 1610 v Firence, in tu ga je knez Cosimo II. imenoval svojim prvim dvornim matematikom in modroslovcem. Stanoval je v nekej vili blizu Florence. Tu je opazil v septembru, da se planeta Merkur in Venera izpreminjata kakor naš mesec, in da solnce ni čisto, kakor je učil Aristotel, ampak da ima temne pege. ⁴⁾ Na novega leta dan l. 1611 je presenetil ves laški svet

¹⁾ Slovincem je znan pod imeni: rimska palica, sv. Jakopa palica, sv. trije kralji, sv. Andraža križ, rimščiice ali šmarni križ.

²⁾ Pri nas jih imenujejo gostosevci, gostosevčki, gostožirci, ali koklja.

³⁾ Simon Mayr (Marius) jih je baje že l. 1609 zasledil. Imenoval jih je „Sidera Brandenburgica“.

⁴⁾ Pege na solncu sta zasledila v istem času tudi holandski astronom Fabricius in jezuit Scheiner. Galilei in Scheiner sta se dolgo časa pričkala, kdo je prej zasledil pege.

s svojim naukom, da planetje dobivajo svojo svetlobo od solnca, da se Merkur in Venera sučeta okoli solnca in solnce okoli svoje osi. L. 1613 je izdal svojo razpravo „o solnčnih pegah“, v kateri je odobral Kopernikov nauk.

Čim bolj je pa rasla njegova slava, tem bolj so ga nasprotniki črtili in zavidali. Mnogi so trdili, da je njegov daljnogled tako sestavljen, da vidi v njem stvari, katerih ni, in da ga hudič moti in slepi; da, nekateri so se celo bali in branili pogledati skozi daljnogled. Toda niso mu mogli priti do živega in tedaj so ga skušali speljati na opolzko bogoslovno polje, kar se jim je tudi posrečilo; in tu se mu je izpodrsnilo.

Zgodovina je pa dokazala, da je Scheiner prosil svojega provincijala za dovoljenje, da sme priobčiti svojo razpravo o solnčnih pegah, ko Galilei o njih še niti slutil ni. Provincijal mu ni dovolil objaviti, kar je opazil na solncu, ampak mu je rekel: „Proučil sem večkrat natanko Aristotelova dela, toda tega nisem našel v njih, o čemer mi ti pripoveduješ. Pojdi moj sin, in bodi uverjen, da te moti steklo v daljnogledu ali pa tvoje oči“. Tako so govorili tedaj oni, katerim je bil Aristotel prerok. Scheiner se je pokoril svojemu predstojniku, poročal pa je o solnčnih pegah svojemu prijatelju, ki je njegovo pismo javno priobčil, kakor hitro je Galilei izdal svojo razpravo o solnčnih pegah.

(Dalje prihodujč)

Ob kolovratu.

Kolovrat beži,
Ropoče lahno,
Ob njem pa dekle si
Šepeče tako:

Čemu mi le boš
Predivo mehko,
Ko v zimskih večerih
Te spredem tenko?

Da tebe takrat
Mi mamica da,
Ko s svojim preljubim
K oltarji bom šla?

Da v tebe tedaj
Me mrtvo dade,
Če njemu verjelo
Zaman je srce?

Kolovrat beži,
Ropoče lahno,
Predici pa lepi
Postaja hudo . . .

Igorjevič.

Glasnik.

Da se poznamo!

„Zora“ stopa s pričujočo številko v tretje leto. Srečno se je izmotala iz povijev, ukrepile so se ji nožke, jezik se ji je razvezal. In tako čilo in zdravo dete naj bi v cvetu mladih let pobrala kruta smrt, samo zato, da bi se zlogolka prorokovanja izpolnila? Ne, ona se je porodila, da bi zdrava rasla v lepoti in modrosti, da bi postala ljubljena slovenskega dijaštva, da bi oznanovala svetlejšo bodočnost vernemu narodu.

Očitali so ji, da je domišljava. Žalostno bi bilo zanjo in znak odločnega marazma, če bi si nič ne domišljala: zakaj bila bi brez nad. Vendar pa zakrivi tako neponižnost samo takrat, kadar pride posmehljivki kaka po njeni sodbi posebno modrostna, četudi ne povsem izvirna misel v bujno glavico. Na primer taka-le tehtnosangvinična: E, čas božjih volkov je proč, preteto ne bodi; ti napredni in sebični mlačneži — pila jih pijavka — so se enkrat zakasnili, ker jih je menda do slepote očarala krasovita luč prosvete; hoj! raziskovalci starožitnostij, vi cunjarji tega sveta, ogrejte si dušo, evo vam živih fosilij, pravoslavnih petrefakt, inteligentnih mumij: trgali in popravljali so za živo glavo srednji vek in glejte, valovi časa so jih dosegli in zagrnili. Alo! socijalistiški rudarji in krščanski delavci, če imate res kaj solidarne ljubezni do človeštva, sém z rovnicami in krampi, izkopljite nam vsaj akademike, da jih logika reši preteče smrti, izkopljite jih, da postanejo zavedni katoličani ali pa dosledni socijaldemokratje.

Jmenovali so jo tudi tragikomično. Tragična je „Zora“, tako je nje detinsko mnenje, če je grešila, komična, če je pogrešala. Prvega pridevka se brani z vsem ognjem in ponosom nedolžnega srca ter meni, da je umetniku ali učenjaku kaj lahko hoditi po deviški poti lepote in resnice. Drugi priimek pa sprejema drage volje, ker ve, da ni nič popolnega na svetu, in da je vse nepopolno — komično. Kako bi se kratkočasila „Zora“, ako bi opazovala od strani dva imenitna Slovence, največjega filozofa in prvega pesnika, skupaj pri večerji! To bi ju zvedavo ogledovala, kako se vedeta, kako v usta nosita, kako gibljeta s čeljustmi, kako se pri vsem tem malenkostnem početju silno modro držita, kakor bi jeden premišljeval metafiziko posta in njega vpliv na socijalne razmere, drugi pa se zatopil v zaderikaste harmonije kake krepke legende o lakoti svobodni. Če so torej celo veliki možje podvrženi smešnosti, ne bo treba mladostni „Zori“ še posebej skrbeti zanjo. A ona hoče ostati vedno dobre volje in veseli jo, ako se ji kak izkušen in pameten mož pristrčno posmeja, kadar pove kako manj umno, in ne bi je užalilo, ako bi jo tak mož z ljubeznivo ironijo pograjal, češ, budala se ne sejejo, a vendar rastejo. Sicer pa bo skrbela za drugačno zabavo in veselje čitajočega občinstva. Tudi bo hvaležna za vsak blagohoten nasvet.

No, zato še ne bo „Zora“ golobica brez žolča, roža brez trna. Verna, človekoljubna in odločna je bila in ostane tudi v bodoče. Jedinost, ljubezen in veselost na podlagi in v smislu katoliške vere: to je nje vzor, zdravje in sreča. Potrebuje sicer mnogo dobrih sotrudnikov, želi si še več naročnikov; nje največje hrepenenje pa so po mišljenju sorodni čitatelji in prijazne čitateljice.

„Zora“ je dijaški list: zanimanje zanjo naj bi bilo vsestransko. Bujno pisano in nemirno je dijaško življenje, mnogolično se izraža v njem darovitost, ljubezen, strast. In dijaštvo je in mora biti najbolj pri srcu vsakemu narodu: nesreča za oboje, ako se odvrnejo dijaki od vednih in dednih vzorov naroda, iz katerega so vzrasli. Milo se mora storiti vsakomur, ko propade talent, ki je bil ponos sorodnikov in nada profesorjev.

„Zora“ se bo z vso ljubeznijo oklepala dijakov in jih budila na vstrajno delo, da se usposobe za silni in vse zasegajoči duševni boj naše dobe. Delati hoče zanje z vso vnemo po svojih zmožnostih, ki so majhne v primeri z njeno iskreno voljo, tako da velja njej Puškinovega trdega ciklopa neplitki samogovor:

Jazykъ i umъ terjaja razomъ
 Gljažu na vasъ edinimъ glazomъ.
 Edinyj glazъ vъ glavě moej.
 Kogda bъ sudby togo hotěli,
 Kogda bъ imělj ja sto očej:
 To vsě by sto na vasъ gljaděli.

To bodi ponižen in prikupen konec odkrite gostobesednosti. Božji dežki naj rosijo plodovit blagoslov na vse slovenske dijake srednješolce, bogoslovce in akademike, v „Zoro“ pa dihni duh modrosti in umnosti.

To želi uredništvo.

Občni nemški dijaški shod vršil se je začetkom prosinca. Udeležili so se ga zastopniki vseh avstrijskih visokih šol in nekaj nemških vseučilišč — skupno približno 300 dijakov. Debatovale in sklepale se je o reformi visokih šol v Avstriji. Boj proti židom, katoličanom, ženski emancipaciji in proti vsem nenemškim narodnostim, to so — izvzemši druge malenkosti — glavne poteze novega programa, iz kojega hočemo v naslednjem zabilježiti važnejše točke:

1. Dokler se židom vstop na vseučilišče v obče ne more zabraniti, sme se samo židovskemu prebivalstvu primeren odstotek židovskih dijakov vsprejemati. Isto velja o vseh nenemških narodnostih.

2. Proti ustanovi katoliških vseučilišč mora se z vsemi mogočimi sredstvi delovati.

3. Poduk in izpiti morajo biti brezplačni.

4. Prostost poduka in učenja se mora še bolj razširiti.

5. V posameznih kronovinah naj se osnujejo manjša deželna vseučilišča.

6. Bogoslovne fakultete se naj ločijo od univerze.

7. Zahtevati se mora prostost zborovanja in prostost, ustanavljati društva.

8. Ženske se morajo od studij na visokih šolah izključiti (prvič ker je to na kvar narodnih interesov in družin, drugič ker zaradi svoje fiziološkične izobrazbe znanstvenim zahtevam nikakor ne morejo zadostiti).

9. V obrambo dijaških interesov nasproti akad. senatu se naj izvoli komité, obstoječ iz dijaških zastopnikov.

10. Zahteva se zastopstvo dijaštva v državnem zboru in deželnih zborih. Poslanec-zastopnike voli dijaštvo.

11. Dijaštvo mora imeti vplivno besedo pri izvolitvi rektorjevi.

12. Drugo „prostovoljno leto“ se mora odpraviti.

13. Pri podelitvi ustanov se mora paziti, da nemških ustanov ne dobé nenemški dijaki.

14. Visokošolci dobijo z dovršenim 21. letom aktivno volilno pravico.

15. Zahteva se občna, direktna in tajna volilna pravica.

Drugih malenkostij ne bomo navajali. Za izvršitev teh resolucij volil se je poseben odbor, ki bo l. 1898 na drugem občnem nemškem dijaškem shodu v Inomostu o svojem delovanju poročal. Večina programa je izposojena od socijalnih demokratov; da nemški šovinizem igra tudi veliko ulogo, se ne smemo čuditi. Prišlo je na shod tudi okoli 10 „svobodomiselnih“ dijakov, ki so — četudi precej sramežljivo — hoteli zagovarjati židove. V zahvalo za to prijazno namero so jim pokazali vrata. Dositudi resolucijam ne smemo pripisovati nobene važnosti, kažejo vendar dovolj jasno stremljenje naših „Velikonemcev“.

B - v.

„Danica“ je imela 15 t. m. svojo 3. zborovo sejo, katero sta po-častila s svojo navzočnostjo tudi državna poslanca blag. gg. Pfeifer in Povše in društveni starešina g. Pavletič.

Po pomoti se je izpustilo v zadnjem imeniku ime društv. ustanov-
nika č. g. Jos. Preše, župniká v Ovšišah.

Op. ured. Izostalo je za danes več točk, ker nismo hoteli spisov preveč deliti.

Op. uprav. Kdor se ne naroči na list, naj ga nam vrne.

„Zora“ izhaja koncem vsakega meseca izvzemši dva meseca počitnic in stane za celo leto 1 gld., za dijake 60 kr.

Uredništvo: Anton Vadnal, Dunaj, IX. Porzellangasse 30.

Upravništvo: Pavel Marija Valjavec, Dunaj, V. Matzleinsdorferstr. 76. IV. 30.

Odgovorni urednik: Frančišek Jankovič, Dunaj.

Rokopisi se ne vračajo, nefrankovana pisma se ne sprejemajo.